

דתישכונ

בס"ד

פרשת כי תבוא, תשע"ט, מספר 1336

"היום הזה נהיית לעם לד' אלקיך"

שמעון אליעזר הלוי ספירו

היסטוריה מרשימה משותפת.² כאשר החליט אלוקים להשתמש באומה כנציגו בהיסטוריה, הוא "לקח על עצמו" ליצור אותה מההתחלה ולהשגיח על התפתחותה,³ כמו שאמר הנביא בשם ד': "עם זו יצרת לי תהלתי יספרי" (יש' מג:כא).

המושג של "עם" ושל תחושת ה"לאומיות" מרכזיים בסיפור המקראי, מתחילתו ועד סופו. בספר בראשית העולם המאוכלס מתואר כחברה של עמים שונים, המדברים שפות שונות,⁴ ושהיחסים ביניהם יוצרים את הדינמיקה של ההיסטוריה. בזירה הזאת עם ד' מיועד לפעול כדי להגשים את התכנית של אלוקים, לפעמים בעזרת עמים אחרים ולפעמים על אף התנגדותם. למעשה, אחרי מאות שנים של סבל ב"כור הברזל" (דב' ד:כ), של עבודת פרך במצרים, נוצר בהכרה הקיבוצית של בני ישראל בסיס משותף של אחווה ואחריות הדדית, שאפשר להם להגיע לסיני "בלב אחד" (רש"י על שמ' יט:ב), ולענות יחד "כל אִשֶׁר דָּבַר ה' נַעֲשֶׂה" (שם ח). עם זאת, חטא המרגלים (במ' י"ג) הוכיח שבני ישראל לא היו מסוגלים עדיין להתאחד כדי לצאת למלחמה ולרכוש לעצמם נכס לאומי, החיוני כל כך לחיים עצמאיים בארצם.

נחזור לשאלה דלעיל: מה קרה בערבות מואב שאפשר לבני ישראל להגיע לדרגה של עם ד'? המלב"ם בפירושו הנזכר לעיל מקשר את ענייננו לפסוק שמופיע מייד לאחר חתימת הברית בערבות מואב: ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועיניכם לראות ואזניכם לשמע עד היום הזה" (דב' כט:ג). המלב"ם אומר שגם הפסוק הזה מתייחס לאותו היום שבו נעשו בני ישראל לעם ד' (דב' כז:ט).

התהליך שהתחיל כהבטחה לזקן יחיד, ללא בנים, בשם אברהם: "וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי גָדוֹל" (בר' יב:ב) נשנה לקבוצה של שבטים משועבדים, צאצאי אברהם במצרים: "וְלִקְחָתִי אֶתְכֶם לִי לְעַם" (שמ' ו:ז), בתוספת ש"הגוי גדול" יהיה עם מיוחד, עם ד'. לאחר שחרורם ממצרים הוא קיבל אישור בסיני: "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מְמַלְכֵת כְּהִנִּים וְגוֹי קְדוֹשׁ" (שמ' יט:ו), והוא בא לקיצו רק אחרי ארבעים שנה בערבות מואב, בהכרזה רשמית: "היום הזה נהיית לעם לה' אֱלֹהֶיךָ" (דב' כז:ט). נשאלת השאלה, הרי ה"ולקחת" שהובטח לבני ישראל במצרים הוא אחד מארבע לשונות הגאולה, שלפי המפרשים התגשמה בקבלת התורה בסיני. אם כן, איך ניתן להבין את ההכרזה בערבות מואב, המרמזת שעד כה לא הגיעו בני ישראל לדרגה של עם ד'? מה היה חסר, ומה קרה באותו היום" שענה על הדרישה?

המלב"ם¹ מפרש שקבלת הברית בסיני לא הייתה מושלמת לגמרי, משום ששם היה מרכיב של כפייה: הקולות, הברקים והאש גרמו לאימה ופחד, כמו שאמרו בני ישראל "פן נמות" (שמ' כ:ב). ואילו בברית שבערבות מואב, אחרי שבני ישראל כבר טעמו את איכות החיים המתנהלת לפי התורה, וכבר ראו את ישועת ד' במלחמת סיחון ועוג, קבלתם את התורה הייתה מתוך אהבה והערכה, והעלתה אותם להיות עם ד'.

ברצוני להתרכז כאן בפן אחר של הנכונות הדרושה להיות לעם ד'. יש לזכור שהתהליך מורכב משני שלבים סידוריים והכרחיים. קודם צריכים להיות "עם" כשלעצמו, ורק אחר כך ראוי להיות נבחר לעם ד'. כל זאת מפני שאלוקים בחר בישות קיבוצית (collective) להיות שליחיו ונציגיו בעולם, ושחקן ראשי בדרמה של ההיסטוריה. לא נבחרה אישיות וגם לא ארגון בין לאומי. הישות הקיבוצית מקיפה יותר ממשפחה ומגוונת יותר משבט. היא נקראת "עם"/"לאום", ומסוגלת לאחד יחידים לא רק על ידי קשרי תרבות כמו שפה וספרות משותפת, אלא בעיקר באמצעות

² Adrian Hasting, THE CONSTRUCTION OF NATIONHOOD, Cambridge 2007.

³ "הלוא הוא אביך קנך הוא עשך ויכנך" (דב' לב:ו). ראו גם משל הכרם (יש' ה:ב): "וְיַעֲזֹקְהוּ וְיִסְקְלְהוּ וְיִטְעֶהוּ שֶׁרֶק". כלומר, גם לפני הנטיעה הכין אלוקים סביבה מתאימה.

⁴ עיינו בר' י, דב' לב:ח, יח' כ:לה.

* שמעון אליעזר הלוי ספירו הוא פרופ' אמריטוס בבית הספר ללימודי יסוד באוניברסיטת בר-אילן.

¹ מאיר ליבוש מלבים (1879-1809) על דב' כז:ט.

ד' לכם לב לדעת": ההיקף האוניברסלי של משימתם, "עינים לראות", ואיך זה התחיל כבר להתגשם בעבר הירדן, "ואזנים לשמע"; להבין שפקודי ד' ישרים והתורה היא "חכמתכם ובינתכם בעיני העמים" (דב' כז:ט). ולכן, "היום הזה נהיית לעם לה' א-להיך".⁹

ועוד: אף על פי שראינו שיש לפקפק באמינות של הסכמת בני ישראל לברית סיני, בכל זאת, חשיפתם לחוויה אלוקית גדולה כל כך ונוראה כמו "פנים בפנים" (דב' ה:ד) חדרה לעומק ההכרה הקולקטיבית שלהם, כך שכל אחד מהקשרים הטבעיים שלהם: משפחתיים, אתניים ולאומיים קיבל נימה "דתית". התוצאה הייתה, שכל התחברות שהיא לזהות היהודית יכולה להוביל לחיבור עם אלוקי ישראל. ואולי זה מה שעומד מאחורי גישת הרב א"י הכהן קוק לתנועה הציונית החילונית, כפי שמתאר אליעזר שביד:¹⁰

התהליך הרוחני, המתבטא בתפנית מהתבוללות גמורה לזהות יהודית, מתגלה האמת היא מבטאת את העצמות המסתתרת ובתור שכזאת היא ההזדהות היהודית האמיתית, כפי שהוא יכול להשיג אותה עכשיו לדידו הראי"ה קוק יש בהזדהות הלאומית החילונית אמת של דרך, או אמת של תהליך גילוי.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

שני דברים קרו באותו זמן; שני אירועים שהצביעו על התחזקות תחושת הלאומיות בתוך בני ישראל:

1. רש"י מביא מסורת נפלאה:⁵ באותו יום שנתן משה ספר התורה לבני לוי (לא:ט) באו כל ישראל לפני משה ואמרו: 'משה רבינו, אף אנו עמדנו בסיני וקבלו את התורה ונתנה לנו ומה אתה משליט את בני שבטך עלינו! ואמרו לנו מחר לא לכם נתנה'. ושמח משה על הדברים.⁶

אין לך ראייה גדולה מזו לתחושה החזקה של אחווה לאומית. טענת ישראל משקפת לא רק הערכה גדולה לתורה כדבר ד', אלא גם ראייה של חשיבותה כנכס יקר ומיוחד הנמסר מדור לדור, והמכיל את ההיסטוריה המשותפת והספרות הלאומית של העם. גם הדאגה שלהם "על מה יאמרו להם מחר" מעידה על הבנתם, שוויכוחים כמו "למי ניתנה התורה" יכולים ליצור פילוג בעם, ושזהות יהודית אמיתית כוללת הזדהות גם עם ישראל וגם עם תורת ישראל.⁷

2. לפי הרמב"ן,⁸ התוכחה הראשונה, בפרשת "בחוקותי" (וי' כ"ו), הייתה נבואה על חורבן בית ראשון, והתוכחה השנייה, בפרשתנו, הייתה נבואה על חורבן בית שני. אחד מהשינויים הבולטים ביניהם הוא, שבתוכחה הראשונה גורל בני ישראל, לטוב או לרע, נראה כעניין שבינם לבין אלוקים, ואין מידע רב על מה יהיה אחרי גלותם, אף אם "יִרְצוּ אֶת עֲוֹנֵם". אלוקים מבטיח רק "וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רְאִשִׁים" (וי' כו:מה). בתוכחה השנייה, שהיא חלק מברית ערבית מואב, בני ישראל שומעים על התפקיד הנשגב והחובק עולם שלהם כ"עם ד". האמירה "כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עֲלֶיךָ" (דב' כח:י) מחייבת; עיני העמים יהיו עליהם תמיד כך שאם תשמעו תהיו: "עֲלִיזוּן עַל כָּל הַגּוֹיִם... לְתִהְיֶה וְלִשְׁמֹעוּ... וְלִתְפַאֲרֹת" (דב' כו:יט) "אם לא תִשְׁמְעוּ... וְהֵייתָ לְשִׁמָּה לְמִשְׁלַל וְלְשִׁנְיָה בְּכָל הָעַמִּים אֲשֶׁר יִנְהַגְךָ ה' שְׁמָה" (דב' כח:לז). התוצאות של שני המצבים הנזכרים הובילו את בני ישראל להכרה לאומית, כולל המרכיב החסר. כלומר, עד אז בהכרה הלאומית שלהם היו רק זיכרונות של העבר; של האבות ושל יציאת מצרים, אבל לא הייתה להם מודעות על ייעודם ועל המטרה הלאומית מעבר לכניסה לארץ. באור זה אפשר להסביר מה שקרה באותו "היום", שגרם להצהרה "ולא נתן

⁹ ואולי זה הפירוש ביש' מב:ו "וְאֶצְרֶךָ וְאֶתְנַדְּ לְבְרִית עִם לְאוֹר גּוֹיִם" רק כאשר בני ישראל יקבלו את הברית כעם, הם יוכלו לתפקד כ"אור גוים", ואז "והלכו גוים לאורך".

¹⁰ אליעזר שביד, תולדות ההגות היהודית במאה ה-20, (ישראל תש"ו, 1990) עמ' 131.

⁵ דב' כט:ג.

⁶ דאגה דומה הייתה לבני ראובן ובני גד כשחזרו למקומם בעבר הירדן, ראו י'ה' פרק כ"ב.

⁷ רמז לזה במגילת רות; "עֲמָךְ עַמִּי וְאֶ-לֵהֶיךָ אֶ-לֵהֶיךָ" (רות א:ט).

⁸ דב' כח:מב.